

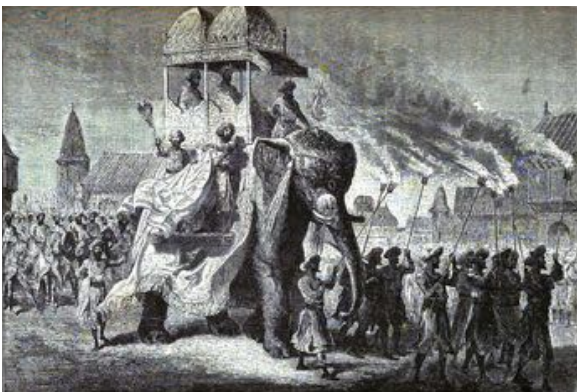
HET STOOMHUIS, CONCLUSIES BIJ EEN BESPREKING

Frits Roest

De Franse belangstelling voor het Indische subcontinent en de kolonisatie ervan kwam, behalve uit puur economische motieven, voort uit de uitgebreide beschrijvingen van de daar levende volkeren en hun cultuur, die reizigers als Louis Rousselet publiceerden. Verne heeft bij het schrijven van *La maison à vapeur* vaak geput uit Rousselet, evenals uit de al in 1821 verschenen reisbeschrijvingen van Jacques MacCarthy.

Zoals ieder typisch Verne-Hetzel-verhaal bestaat *Het Stoomhuis* uit twee elementen: avontuur en educatieve beschrijvingen. In dit boek slaat de balans wel heel sterk door naar het descriptieve. Er komen dan ook veel exotische zaken aan bod. De uitgebreide beschrijvingen betreffen klimaat, landschap, bevolking, hun gewoontes en gebruiken, vervoermiddelen, landbouw/veeteelt/visserij, nationaliteiten, natuur, economie, met veel oog voor het spectaculaire. Hierbij komt ook nog dat Verne er genoeg in scheidt om Europeanen, anders dan Fransen, af te beelden als stereotypen, die in hun excentriek gedrag of in hun te monomane uitoefening van hun beroep, altijd karikaturaal worden neergezet.

Ik ben ervan overtuigd dat Verne, aan zijn stand verplicht om een curieus voertuig te verzinnen, bij de keuze voor zijn gemechaniseerde olifant geïnspireerd is geraakt door een in Rousselet voorkomende afbeelding van de koning van Baroda, gezeten op een olifant en voorafgegaan door een negental fakkeldragers.

Links: illustratie uit Rousselet, rechts: detail van kleurenlitho op de omslag van *Het Stoomhuis - De ijzeren reus* (Robbers, 1880)

Dit illustreert de exotische pracht en praal rond de Indische vorsten. Verne doet zijn reputatie wel weer eer aan bij de gedetailleerde technische beschrijvingen van het voertuig en bijv. van de verduurzaamde levensmiddelen (zoiets als maggiblokjes, pas in 1911 door Oxo verkocht), die worden meegenomen op reis. Hier en daar zijn in de tekst terloops opmerkingen geplaatst, waarin we Vernes belangstelling voor de toekomstige ontwikkelingen van de techniek terugvinden, bijv. *als we over 200 jaren in leven waren zouden we die wonderen zien* (vliegtoestel). Elders wordt gespeculeerd op het in de toekomst bereiken van Zuid- en Noordpool, evenals dat van de grootste diepten der oceanen, de hoogste bergtoppen van de aarde. Curieus lijkt de opmerking van een van de reizigers dat ruimtereizen niet haalbaar zijn, want de mens is aan de aardkorst gebonden. Verne is hier uiteraard aan het woord, maar vertolkt dit zijn eigen mening?

Het avontuur heeft twee verhaallijnen, die van de 'boeven' of vrijheidsstrijders en die van onze Europese reizigers met hun inlandse personeel. Waar deze elkaar ontmoeten treedt de waanzinnige op, die ook de ontknopning van het verhaal zal inluiden. De groep reizigers vormt een heterogeen gezelschap met gemengde of zonder expliciete doelstellingen. Het is een geniale zet van Verne om hier de Fransman Maucler aan toe te voegen, die de gebeurtenissen vanuit Frans oogpunt verslaat.

Verne past voorts de techniek toe om de verrader al in een vroeg stadium bekend te maken, zodat je je bij het lezen voortdurend afvraagt hoe en wanneer deze zal toeslaan. De schurk treedt een tijdlang als leider op (zoals Ayrton in Australië in *De Kinderen van kapitein Grant*). De ontknoping blijft daarom ondanks het onvermijdelijke happy end onvoorspelbaar.

Bij de zeer uitvoerige en neutrale encyclopedische beschrijving van de wederzijdse verschrikkingen van de opstand van 1857, doet zich de vraag voor of Verne geen morele verontwaardiging kent. Het houdt hem kennelijk wel bezig. Er is hier in onze moderne ogen toch sprake van een vrijheidsoorlog tegen buitenlandse bezetters, die bijzonder wreed optreden tegen de opstandelingen, die eigen land en volk willen beschermen? Verrader Kâlagnani neemt het woord ‘vrijheidsoorlog’ een keer in de mond, hetgeen volkomen verkeerd valt. Vreemd dat daar nog niemand zo aan gedacht had! Maar in Vernes tijd bestond er onder Europeanen vermoedelijk geen onderscheid tussen een gelegenheidsbende schurken en een troep nobele strijders voor een eigen vaderland.

Zijn er bij een Fransman tegen het eind van de 19^e eeuw geen revanchistische gevoelens te verwachten tegenover de Engelsen, die ervoor verantwoordelijk zijn dat de Fransen vrijwel overal in de wereld het onderspit delven? Verne meldt dat Chandernagor een Franse stad is, die zijn betekenis heeft verloren omdat er ter verdediging maar 15 soldaten aanwezig mogen zijn en de door de Engelsen aangelegde spoorweg met een boog om de stad heen gaat. Ergens wordt vermeld dat het voor de Fransen geen zin had om gifslangen in India los te laten, zoals Engelsen gedaan hebben toen ze Martinique aan de Fransen moesten overdragen. Als Verne de Engelsen indirect had willen aanpakken via deze nieuwe opstand, dan wist hij van tevoren dat dit de goede afloop van het verhaal dit in de weg zou staan. Het Angelsaksische ras wordt ergens specifiek als *envahisseurs* aangeduid (in het Nederlands vertaald als ‘veroveraars’ i.p.v. indringers) van India.

Tegelijkertijd kan worden geconstateerd dat het verhaal erg gedateerd is, met typisch 19^e-eeuwse elementen als de *deus ex machina*, die de goeden als bij toverslag uit een onmogelijke situatie redt, de krankzinnigheid, die aan het eind van het verhaal weer overgaat (psychologie van de koude grond, ook voor jagers die niets vangen/schieten), vreemd gedrag van dieren (eigenlijk overal wordt dit verkeerd verteld of geïnterpreteerd, boosaardige dieren moorden met voorbedachten rade, aanval van roofdieren op kraal, aanval van tchîta op IJzeren Reus (IJR), een gezamenlijke aanval van olifanten op de IJR, apen die op de IJR de rivier willen oversteken. Langours die qua onnatuurlijke gebaren zelfs Van Guitt overtreffen).

De karakterbeschrijvingen bevatten vaak karikaturale elementen, bijvoorbeeld de rivaliteit tussen de jagers Hod en Fox die maar blijven doorzeuren over het aantal door hen geschoten tijgers. Dit geldt ook voor het conflict tussen Hod en Van Guitt over het jagen of vangen van dieren. “De wilde dieren zijn geschapen om behoorlijk door een karabijnkogel gedood te worden.” Ook is de karakterschets van de (hoog)geleerde Van Guitt karikatuur, evenals de eindeloze hoeveelheid vreemde of wetenschappelijke namen (solidungula, omophagen, catachrese, tardigrade, ménisque). Van Guitt is in zijn geleerdheid stereotiep star, hij kan dus de IJzeren Reus niet waarderen (*een natuurkundige zoals hij moest wel ongevoelig blijven voor dit meesterstuk van werktuigkunde*). Verne raakt zo in de ban van al die vreemde woorden dat hij er zelf nog een schepje bovenop doet, bijv. pronatie en supinatie.

Onderweg hoort een Benghali de naam Munro en schrikt zichtbaar. Een boef heeft bij Verne altijd een ongunstig uiterlijk. De verrader valt door de mand als hij bloost (waarbij zijn wangen zwart worden) en zijn stem niet zo rond klinkt als gewoonlijk. Een inlandse prins die niet meteen komt kijken naar IJR blijkt fout geweest tijdens de opstand en wordt afgeserveerd als zijn drie olifanten als torren het onderspit delven.

De natuurwetenschap was in de jaren 1870 nog hoofdzakelijk in een beschrijvende fase. Men houdt zich bezig met het uitroeien van zgn. ‘ondieren’ (katachtigen, krokodillen, slangen), zonder hun rol in de natuur te begrijpen en zonder kennis van de – thans wereldwijd in vrijwel alle situaties overschreden – beperkte draagkracht van natuurlijke systemen. Bij Verne neemt het aantal olifanten niet af ondanks de onophoudelijke jacht op deze dieren en het aantal gifslangen evenmin ondanks het vangen van 127.295 van deze dieren in 1877. Men gebruikt ontplofbare kogels bij de (als sport verheerlijkte!) jacht en strychnine voor het doden van tijgers. Men richt slachtpartij aan onder de olifanten bij het Puturiameer. Gifslangen (die 1677 mensen doodden in 1877), luipaar-

den, leeuwen, krokodillen worden ter verhoging van de sensatie ten tonele gevoerd. In deze periode van industriële revolutie heeft men een onbeperkt geloof in de techniek.

De lokale bevolking – met name wanneer in grotere groepen bijeen – is per definitie vijandig, en wordt dan aangeduid als ‘die hele verdachte troep’, men moet zich er een weg doorheen banen met stoom. Als veel bedevaarders het water ingaan, ontlokt dat een van de personen de opmerking dat het water daar niet meer zo lekker zal smaken.

Naast deze kanttekeningen kan een aantal **vragen** gesteld worden bij het verhaal:

Waarom reizen in volle moesson, ondanks wachten op het goede seizoen, zonder duidelijk doel?

met per deelnemer verschillende doelstellingen. Munro wil op zoek naar Nena Sahib, maar is langere tijd gearriveerd in sanitarium en als hij zoek is, blijkt hij plotseling weg zonder iets te zeggen aan de anderen.

Standpunten worden weergegeven in discussies, die nooit tot compromissen leiden.

Bovendien blijkt er geen overtuigende planning te zijn gemaakt m.b.t. de route, want op terugweg gaat men steden vermijden om de gevoelens van kolonel Munro te sparen. Wellicht schikt het Verne ook dat hij geen beschrijvingen hoeft op te voeren van steden, waarover hij geen literatuur heeft?

Is de deus ex machina te wijten aan de onmacht van de verteller of is het een alom geaccepteerd antieke stijfguur?

Verdere opvallende zaken:

Leuke tijdgebonden elementjes: haren geknipt à la Titus, Clopin Trouillefous der middeleeuwen, wilde beesten die zich krommen onder de zweep van een Bidel of een Pezon.

Lokaties waar boeven zich verzamelen zijn altijd schilderachtig en antiek (grotten, vesting, die extra educatieve bespreking behoeven).

Leuk dat het woord pourvoyeur in de Franse tekst voorkomt! (proviandmeester in hoofdstuk 13).

Misvattingen m.b.t de natuurkunde en biologie: bij onweer lichtend speeksel, salpeterzuur in regenwater, bomen onttrekken elektrische stof uit luchtverschijnselen, salpeterdamp bij blikseminslag? Noodlottige uitwasemingen van de bodem (cf. mal-aria!). Het oog van een herkauwer is een vergrotende lens..

Slechte vertaling: ‘slagboom der hoge bergen’ (barrière); barometer i.p.v. thermometer; ‘de helling van de bodem was ongevoelig geweest’; diverse data kloppen niet; ‘Aziatische olifant staat een weinig beneden de Afrikaanse olifant’ (ja, wat de hoogte betreft!); cent milles wordt vertaald met honderdduizend mijlen!

Grapjes: Enfield karabijn gebruikt met vet bestreken patronen, rundvet (hindoes) of varkensvet (moslims)?

Een sanitarium (sanatorium) is (nu) een herstellingsoord voor zieken, hier eigenlijk een vakantieoord avant la lettre. Op 2.000 m hoogte, om in de omgeving te jagen en ‘druk bezocht door renteniers, ambtenaren en kooplieden, die de brandende hitte der vlakten ontvlieden’.

Compliment aan Fransen: heldenrol van twee mannen bij de opstand van 1857; in de ogen van Van Guitt is de Franse hoofdpersoon een aangenaam mengsel van het gallo-romeinse en het keltische ras.

Concluderend kan worden gesteld dat *Het stoomhuis* met zijn verkeerde balans tussen avontuur en beschrijving, achterhaalde opvattingen, 19^e eeuwse stijlfiguren, mede vanwege de afwezigheid van stellingname in het Indiase conflict, thans niet meer aanspreekt. Dat heeft dit boek trouwens ook in het verleden toch maar weinig gedaan, gezien het geringe aantal uitgeverij dat het heeft willen uitgeven: Robbers – Elsevier en de Belgische uitgeverij, Prins Leo en Illustrated Classics.

Frits Roest, oktober 2016